Niilo Mäki INSTITUUTTI

Eduskunnan sivistys- ja tiedejaosto

12.10.2017

Asiantuntijalausunto: toimenpiteet lukutaidon parantamiseksi

Lukutaidon huolestuttava tilanne

Suomalaisten lasten ja nuorten lukutaito on huolestuttavasti heikentynyt. Vaikka Suomi on edelleen menestynyt hyvin PIRLS- (Kupari, Sulkunen, Vettenranta & Nissinen, 2012) ja PISA-tutkimuksissa (Välijärvi & Kupari, 2015; Vettenranta ym., 2016) , niin tulosten tarkempi analysointi on osoittanut, että maassamme on yhä enemmän heikosti lukevia lapsia ja nuoria. Heidän lukutaitonsa on niin heikkoa, että se rajoittaa olennaisesti heidän jokapäiväistä elämää ja vaikeuttaa opiskelua sekä jatko-opintoihin ja työelämään siirtymistä. Myös lukemismotivaatiossa Suomi on yksi heikoimmista PIRLS-tutkimukseen osallistuneista maista.

Ajatus siitä, että "Suomessa kaikki osaavat lukea" ei enää pidä paikkaansa. Peräti 8 prosentilla 4. luokkalaisista ja 11 prosentilla 15-vuotiaista (vuonna 2000 vastaava luku oli 7 prosenttia) lukutaito ontuu pahasti. Myös aikuisten kohdalla erot ikäryhmien välillä ovat suuret. Suomen hyviin keskimääräisiin PIAAC-tuloksiin (Malin, Sulkunen & Laine, 2013) vaikuttavat 20–39-vuotiaiden hyvät taidot, kun taas nuorin 16–19-vuotiaiden ikäryhmä menestyi kaikilla tutkimuksen osa-alueilla heikommin kuin seuraava ikäryhmä. Näiden tulosten perusteella voidaan ennakoida, että toisen asteen koulutuksessa olevien ja työelämäänsä aloittelevien kymmenillä tuhansilla nuorilla on riittämätön lukutaito.

Kaikkien maamme 15-vuotiaiden lukutaidon taso ei kuitenkaan ole heikentynyt samalla tavoin, vaan erot lukutaidossa ovat yhä selvemmin jakamassa maamme nuoret menestyjiin ja putoajiin. Erittäin huolestuttavaa on, että erot tyttöjen ja poikien välillä ovat kasvaneet todella suuriksi. Nykyisin tämä ero vastaa jo yli kouluvuoden opintoja (Vettenranta ym., 2016). Tytöt ovat keskimäärin edelleen hyviä lukijoita, mutta pojissa on entistä enemmän niitä, joiden lukutaito on erittäin heikko ja riittämätön tulevaisuuden koulutuksesta ja yhteiskunnasta selviämiseen. Valitettavasti, kun muut Pisa-maat ovat pystyneet kaventamaan tyttöjen ja poikien lukutaitoeroja, meillä ne ovat vain entisestään kasvaneet.

Tärkeää olisikin kohdentaa toimenpiteitä lukutaidon heikkenemisen pysäyttämiseksi ja tilanteen parantamiseksi. Heikentyneen lukutaidon vaikutukset tulevat jatkossa näkymään yhä selkeämmin niin toisen asteen koulutuksessa kuin työelämässäkin.

NIILO MÄKI INSTITUUTTI
PL 35, 40014 Jyväskylän yliopisto
puh 010 229 2990, nmi@nmi.fi, www.nmi.fi

Toimenpide-ehdotuksia

Hallitus on kohdentanut toimenpiteitä viime vuosina muun muassa monilukutaitoon sekä oppimisympäristöjen ja oppimisen digitalisointiin. Sinänsä nämä ovat tärkeitä kehittämiskohteita tulevan opiskelu- ja työelämän kannalta, mutta niidenkin taustalla täytyy huomioida perusluku- ja kirjoitustaitojen merkitys. Opetuksen digitalisaatio itsessään ei ole vielä tuottanut myönteistä vaikutusta oppimistuloksiin. Tässä tosin ollaan vielä alkumetreillä ja lisää tutkimustietoa aiheesta tarvitaan. Hyviä tuloksia on kuitenkin saatu digitaalisten interventioiden merkityksestä erityisesti heikosti osaavien tukena.

Olennaista onkin, että opetuksen digitalisoinnin ohella lukutaidon perusta rakennetaan mahdollisimman vahvaksi, jotta oppilaalla olisi hyvät lähtökohdat opiskella sekä omaksua monilukutaidon edellyttämiä taitoja.

Heikoimmin suoriutuvien oppilaiden määrä on kasvanut merkittävästi, joten perustaitoihin kohdentuvaa tukea tarvitaan siitäkin syystä paljon. Lisäksi kun heikoimpien oppilaiden ja perustaitojen tukemiseen kehitettyjen tukimenetelmien vaikuttavuudesta on saatu erittäin myönteisiä tuloksia, olisi syytä kohdentaa resursseja niiden kehittämiseen ja niitä tukevien palvelujen tukemiseen (esim. valtakunnallinen LukiMat-palvelu).

Lukutaidon heikkenemisen pysäyttäminen vaatii siis toimia, jotka kohdennetaan erityisesti perustaitoihin. Lukemisen perustaitojen varmistaminen kaikille tulisi nostaa kärkihankkeeksi laaja-alaisemmin koko perusopetusta koskevien yleistavoitteiden rinnalle. Vain vahvojen perustaitojen päälle voidaan rakentaa muuta oppimista.

Toimenpiteitä on tarpeen kohdentaa lukutaidon eri osa-alueiden arviointiin, taitojen harjoittamiseen sekä opettajien täydennyskoulutukseen. Toimenpiteissä on huomioitava erityisesti oppimisessaan tukea tarvitsevat: oppimisvaikeuksia kohdanneet lapset ja nuoret, maahanmuuttajat, näkövammaiset ja muut lukemisesteiset. Lisäksi myös ruotsinkielellä oppijat tulisi huomioida tukitoimenpiteiden suunnittelussa.

Arviointi

Lukemisen ja kirjoittamisen taitojen arviointiin on kehitetty menetelmiä ja välineitä, mutta niitä tarvittaisiin selkeästi lisää. Myös nykyisten arviointivälineiden päivitykselle ja ajanmukaistamiselle on tarvetta. Arvioinnin kautta oppimisen ongelmia voidaan tunnistaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja tukea voitaisiin suunnata tehokkaasti ja oikea-aikaisesti sitä tarvitseville. Systemaattisesti tehtävän arvioinnin ja oppimisen tuen seurannan avulla voidaan ennaltaehkäistä myöhempiä ongelmia sekä varmistaa, että kukaan ei pääse tippumaan tukiverkosta. Arviointivälineiden kehittämisen lisäksi tarvitaan myös osaamista siihen, että arviointitieto hyödynnetään tarkoituksenmukaisella tavalla tuen järjestämisessä.

Lukutaidon arviointivälineistöä tulisi uudistaa sekä sähköistää, jotta muun muassa arviointitestien tekemisestä ja pisteyttämisestä siirtyisi resursseja tuen tarvitsijoiden auttamiseen. Esimerkiksi nuorten ja nuorten aikuisten lukitestien toteutus kynä-paperi muodossa vie lukion erityisopettajilta valtavasti aikaa, joka on pois tuesta. Testien sähköistäminen automatisoisi ja nopeuttaisi prosessia.

Taitojen harjoittelu

Lukemisen ja lukemisen perustaitojen harjoittamiseksi tehdään kouluissa paljon työtä. Haasteena on kuitenkin se, että harjoittelu ei useissa tapauksissa ole systemaattista ja siitä usein puuttuu seuranta. Taitojen harjoittelu ja arviointi liittyvätkin olennaisesti toisiinsa.

Lisähaasteita tuo se, että tarjolla olevien harjoittelumenetelmien joukosta tehokkaiden ja toimivien menetelmien löytäminen voi olla hankalaa. Kouluja ja opettajia auttaisi palvelu, joka sisältäisi tutkittuja ja toimivia hyviä menetelmiä ja käytänteitä lukutaidon (ja muidenkin taitojen) harjoitteluun. Tällaisen valtakunnallisen "tietopankin" kehittäminen ja ylläpitäminen edellyttää julkista rahoitusta; yksityisellä tai sponsorirahoituksella sellaista ei voida toteuttaa.

Harjoittelumenetelmiä tarvitaan lukemisvalmiuksien, lukemisen perustaitojen, lukemisen sujuvuuden sekä ymmärtävän lukemisen harjoitteluun. Menetelmiä voidaan kehittää muun muassa laajasti käytössä oleviin harjoitteluympäristöihin, kuten Ekapeliin.

Täydennyskoulutus

Opettajien täydennyskoulutuksessa tulee jatkossakin huomioida opettajat, jotka eivät täydennyskoulutukseen yleensä osallistu. Oman osaamisen kehittäminen ja ylläpitäminen luo keinoja mahdollisiin ongelmakohtien tunnistamiseen sekä oppimisen tukemiseen. Osaamisen kehittämisen tulisi olla keskeinen osa opettajuutta.

Koti, kirjastot ja järjestötoimijat lukutaidon edistäjinä

Lukutaidon edistäminen ei ole ainoastaan koulujen tehtävä. Miten kodit saadaan aktivoitua edistämään lukutaidon kehittymistä ja myönteistä suhtautumista lukemiseen? Vanhempien esimerkillä on suuri vaikutus ja yhdessä lukemisen merkitystä ei voi liikaa korostaa. Kirjastot tekevät tärkeää ja myönteistä vaikuttamistyötä kehittäessään keinoja lukemisen ja lukuharrastuksen aktivoimiseksi. Monissa kirjastoissa on pyritty huomioimaan lukemisessaan tukea tarvitsevien lasten ja nuorten lisääntyminen. Esimerkiksi kirjastojen ja koulujen välinen yhteistyö on havaittu toimivaksi.

Myös lukuisten järjestöjen toiminta lukemisen ja lukuharrastuksen tukemiseksi on ansiokasta. Hyvän lukutaidon varmistamiseksi tarvitaan tieteellistä tutkimusta ja pitkäjänteistä arviointi- ja harjoitusmenetelmien kehittämistyötä, mutta myös aktiivisia esikuvia ja toimijoita lukemisharrastuksen edistämiseksi.

Varhaiskasvatus

Perustaitojen oppimisen varmistaminen on tärkeää esi- ja alkuopetuksessa, mutta oppimisvalmiuksiin olisi syytä pureutua jo varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen laadun kehittäminen on yksi keskeinen, jo tavoitteeksi asetettu painopistealue, mutta samanaikaisesti tulisi nostaa erityispainopistealueeksi oppimisen valmiuksien puutteiden varhaisen tunnistamisen ja tuen kysymykset. Tässä keskeistä on yli hallintorajojen tapahtuva yhteistyö ja kehittäminen. Merkittävä elementti tässä on neuvolatarkastusten ja siinä käytettävien menetelmien laadullinen kehittäminen (mm. kehityksen seurannan LENE-testien jatkokehittäminen ja sähköistäminen).

Maahanmuuttajien suomen kielen oppimisen tukeminen

Maahanmuuttajien suomen kielen oppimisen tukeminen tulee myös huomioida. Oppimisen tukemisen taustalla on tässäkin taitojen arviointi ja sen mukaan määritetty tuki. Maahanmuuttajien suomen kielen oppimisessa erityisesti sanavarasto ja sen systemaattinen kasvattaminen näyttää olevan tärkeää. Vaikutustyötä lukutaidon ja suomen kielen oppimisen merkityksestä opiskelulle ja työelämään tarvitaan maahanmuuttajalasten koteihin ja kouluihin. Myös kirjastot voisivat toimia suomen kielen ja lukemisen merkityksen korostajina maahanmuuttajille.

Suomenruotsinkieliset oppijat

Suurin osa arviointi- ja tukipalveluista on kohdennettu suomenkielisille oppijoille. Ruotsinkielellä oppivat tulee ottaa kaikessa arviointi- ja tukipalveluiden (kuten arviointi- ja harjoittelumenetelmien) kehittämisessä huomioon, jotta tukea on saatavilla tasa-arvoisesti kaikille kansalaisille.

Nuorten ja nuorten aikuisten tukeminen

Tukea tarvitaan myös nuorille, joilla ei ole riittävää lukutaitoa pärjätä opiskelussa tai työssä. Oppimisen pulmien tunnistaminen ja nopea pääsy tukitoimien pariin on nuorille tärkeää. Syrjäytymiskehityksen riski on suuri erityisesti nuorilla, jotka eivät ole saaneet riittävää tukea oppimisvaikeuksiinsa. Tehokkaita arviointi- ja tukikeinoja tarvitaan myös yläkoulussa ja peruskoulun jälkeen, jotta syrjäytymiskehitys saadaan pysäytettyä.

Näkövammaiset ja muut lukemisesteiset

Myös lukemisesteisten oppimisen ja lukemiskulttuuripalveluiden tukeminen tulee ottaa huomioon. Näkövammaisten kirjasto palvelee näkövammaisten lisäksi myös muita lukemisesteisiä (kuten vaikea-asteisista oppimisvaikeuksista kärsivät). Vaikea-asteiset oppimisvaikeudet ovat myös usein osatekijänä laaja-alaisemmista kehityksellisistä häiriöistä kärsivien joukossa sekä kasvavalla vanhemmalla ikäväestöllä liittyneenä kognitiivisten kykyjen heikentymiseen osana joitain yleisempiä terveydellisiä riskitekijöitä ja sairauksia.

Näkövammaisten kirjasto on edistynyt merkittävästi palvelujen digitalisaatiossa ja edellä mainitun asiakasryhmän tavoittamisessa kasvattamalla käyttäjämääriä vuosittain. Kuitenkin vain pieni osa siitä joukosta, joita palvelu koskisi, on valtakunnallisesti palvelun piirissä. Budjettivuodelle 2018 on asetettu tulosneuvotteluissa merkittävät erityisesti verkkopohjaisten valtakunnallisten palvelujen laajentamiseen tähtäävät ja oppimateriaalituotannon tavoitteet. Kirjaston käyttövaroja on kuitenkin joka vuosi vähennetty, mikä on havaittavissa myös 2018 budjetissa. Haasteena on, voiko kirjasto säilyttää toimintakykynsä näillä määräraha- ja henkilöstövähennyslinjauksilla.

Kooste tarvittavista toimenpiteistä lukutaidon edistämiseksi

Esitämme seuraavia toimia lukutaidon heikkenemisen pysäyttämiseksi ja osaamistason nostamiseksi. Huomioitava on, että kehittämistoimien vaikutukset näkyvät vasta muutaman vuoden aikajänteellä. Kansainvälisissä vertailuissa (kuten PISA) tulevien toimenpiteiden vaikutukset ilmenevät vasta myöhemmin. Toimenpiteet tulisi kuitenkin aloittaa mahdollisimman pian, jotta lukutaidon huolestuttava heikkeneminen saadaan taittumaan.

- **Resursointi erityisesti luku- ja kirjoitustaidon perusteiden oppimisen tukemiseen (Kärkihanke luku- ja kirjoitustaidon perusteiden vahvistamisen tueksi)**
- **Lukemisen ja kirjoittamisen taitojen arviointimenetelmien kehittäminen (lukivalmiuksista ymmärtävään lukemiseen)**
- **Lukemisen taitojen oppimisen tuki- ja harjoitusmenetelmien kehittäminen (lukivalmiuksista ymmärtävään lukemiseen)**
- **Valtakunnallisen tutkimusperustaisten "hyvien käytänteiden" tietopankin perustaminen ja ylläpito**
- **Varhaiskasvatuksen arviointimenetelmien laadullinen kehittäminen**
- **Maahanmuuttajien kielitaidon arviointimenetelmän kehittäminen**
- **Maahanmuuttajien suomen kielen oppimisen (erityisesti sanavarasto) tukeminen**

- **Nuorten syrjäytymisriskikehityksen tunnistamisen menetelmät ja nopea tuki (esimerkkinä arviointimenetelmien sähköistäminen)**
- **Ruotsinkielellä oppivien huomiointi tukitoiminen kehittämisessä**
- **Lukemisesteisten oppimisen ja lukemiskulttuurin tukeminen (Näkövammaisten kirjasto)**

Vastaan mielelläni mahdollisiin lisäkysymyksiin tai kommentteihin.

Juha-Matti Latvala
FT, toiminnanjohtaja
Niilo Mäki Instituutti

Puh. 050-441 4043
E-mail. juha-matti.latvala@nmi.fi

Niilo Mäki Instituutti on kehittänyt tutkimusperustaisia menetelmiä lukutaidon arviointiin ja harjoittelun tukemiseen (mm. Ekapeli, nuorten ja aikuisten lukitesti ja yksilötesti, jne.) sekä ylläpitää tietopalveluita (www.lukimat.fi, www.lukusilta.fi). NMI:n kehittämät nuorten lukitestit ovat de facto keskeisiä menetelmiä lukivaikeuksien tunnistamisessa ylioppilaskirjoituksissa ja toisella asteella. Lisäksi NMI on kehittänyt toimintamalleja lukutaidon kehittymien tukemiseksi ja lukuharrastuksen edistämiseksi (mm. Lukumummit ja -vaarit -toimintamalli).

NMI on kehittänyt ja tuottanut valtaosan myös muista oppimisvaikeuksien tai niiden riskien tunnistamiseen maassamme käytössä olevista menetelmistä. NMI on myös merkittävin oppimisvaikeuksiin liittyvien opettajien täydennyskoulutusten järjestäjä sekä oppimisvaikeus-materiaalien tuottaja kattaen alan suomenkielisen tiedelehden (NMI Bulletin) julkaisun sekä oppaita ja käsikirjoja.

Lähteet

Kupari, P., Sulkunen, S., Vettenranta, J. & Nissinen, K. (2012). *Enemmän iloa oppimiseen. Neljännen luokan oppilaiden lukutaito sekä matematiikan ja luonnontieteiden osaaminen. Kansainväliset PIRLS- ja TIMSS-tutkimukset Suomessa.* Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.

Malin, A., Sulkunen, S. & Laine, K. (2013). *PIAAC 2012. Kansainvälisen aikuistutkimuksen ensituloksia*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2013:19.

Vettenranta, J., Välijärvi, J., Ahonen, A., Hautamäki, J., Hiltunen, J., Leino, K., Lähteinen, S., Nissinen, K., Nissinen, V., Puhakka, E., Rautopuro, J. & Vainikainen, M-P. (2016). *Huipulla pudotuksesta huolimatta. PISA 15 entituloksia.* Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:41.

Välijärvi, J. & Kupari, P. (2015). *Millä eväillä osaaminen uuteen nousuun? PISA 2012 tutkimustuloksia.* Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2015:6.